2e JAARG. MAANDBLAD No. 4 WIJNMAAND 1937

DE WOLFSANGEL

STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON

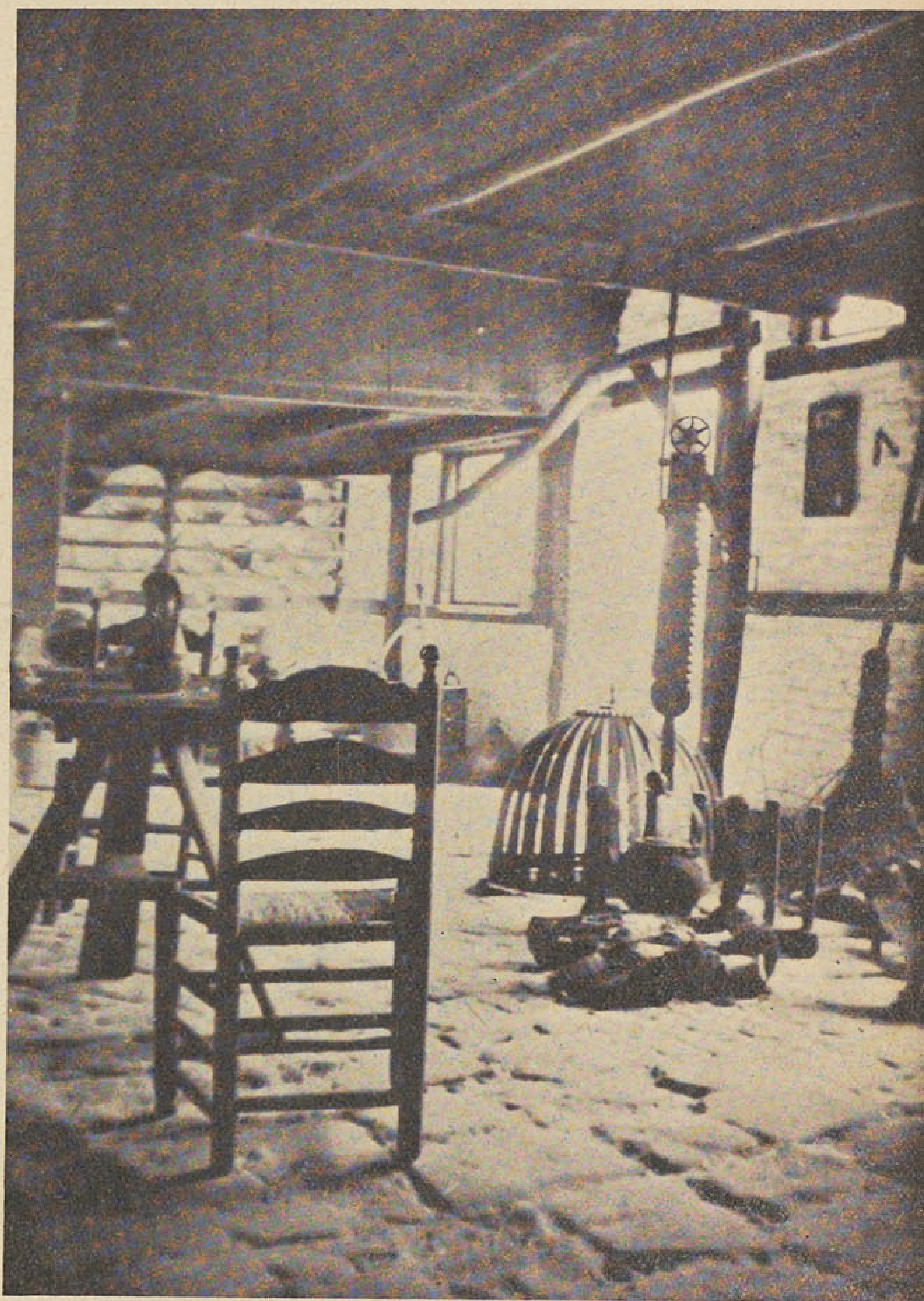
UITGAVE - STICHTING DER VADEREN ERFDEEL - WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE
ABONNEMENTEN F 1.50 PER JAAR (F 0.75 PER HALF JAAR) LOSSE NUMMERS 15 CENT
BEHEER - POSTBUS 2 - LEIDEN - ADVERTENTIETARIEVEN OP AANVRAAG

WIJNMAAND

Heilig Haardvuur

Eenigen tijd geleden verscheen in dit tijdschrift een opstel over het boerenleven in Groningen. Hierin viel mij op, dat de „heerd" als middelpunt van het huiselijk leven gold, ja zelfs als zinnebeeld voor het geheele landbouwbedrijf, en dat de bewoners aangeduid werden als komend van die of die „heerd".
In het algemeen wordt de bewoner namelijk meer geheeten naar den grond, waarop hij woont, wordt hij genoemd naar zijn „hof" of „hoeve", welke naam, evenals die der „heerd" meer beteekenis voor het leven heeft dan de naam van de tijdelijk levende persoon zelf, die er op leeft en werkt.
In wezen zijn beide begrippen „haard" en „hoeve" gelijk aan elkaar. In Germaansche landen zijn „haard, huis en hoeve" steeds onverbrekelijk met elkaar verbonden geweest; zij zijn een kenteeken voor den boerenaard van ons volk en ras, in wezen zoo ver staand van de nomadenaard van andere rassen en volkeren, die in „tenten" in „woestijnen" en „steppen" leven (of in „flats" in de „asfaltwoestijn").
Een oude wegwerker in Oldebroek deed mij hierover eens een belangwekkende mededeeling, die wonderwel aansluit op het hierboven vermelde.
In vroeger tijden, vertelde hij, — waarmee hij dan den tijd van zijn vader bedoelde, die wel ongeveer 75 jaar geleden was — waren er hier in den omtrek nog uitgestrekte heidevelden en zandvlakten, die aan niemand toebehoorden, omdat er voor de bevolking, die toen veel geringer was dan nu, bouwgrond genoeg was.
Wanneer nu iemand een huis bouwde op een dergelijk stuk grond, dan kon hij dien grond niet eerder de zijne noemen, voor hij in dat huis een vuur had ontstoken!
De hoofdzaak, waarom het ging in zijn verhaal, was dan dat een jood uit Amsterdam van dat gebruik had gehoord en onverwijld op zoo'n stuk grond een houten keet liet zetten en daar een vuur in ontstak, om zoodoende den grond in zijn bezit te krijgen. Mijn zegsman voelde deze handeling als iets minderwaardigs, omdat men alleen grond in bezit nam wanneer men dien noodig had om er op te leven, dus voor een huis met akkerland, terwijl hier kennelijk de opzet was geweest om bezit om het bezit te verwerven, aangezien de houten keet voor woondoeleinden ongeschikt was.

Haard in een Twentsch „lös hoes". Op de „haal" een zonnerad

Hoe duidelijk spreekt uit dit voorval de levenshouding van onze Germaansche boeren, die in den grond nog een Godsgeschenk voor instandhouding van hun geslacht zien en geen middel tot geldbelegging of winstmogelijkheden!
Zuiver komt hierin de gewijde beteekenis van het brandend haardvuur naar voren, het brandend haardvuur, dat een afspiegeling was van het Goddelijke zelf, dat men boven zich wist.

Nog klaarder komt dit echter naar voren uit hetgeen ik opteekende uit een oude Geldersche Volksalmanak.

Voor honderd jaar was het in Gelderland en Overijssel nog algemeen gebruikelijk, dat het haardvuur op een nieuw gestichte boerderij op feestelijke en plechtige wijze werd ontstoken, een plechtigheid waarin de geheele buurschap deelde en medeleefde.
Op een avond kwam dan de geheele buurt in de nieuwe hoeve bijeen en verzamelde zich in een kring om de nieuwe haardstede, die voor deze gelegenheid feestelijk was versierd. De „haal" was dan getooid met bloemen, groen en kleurige linten, terwijl op de plaats, waar weldra het nieuwe vuur zou branden, een takkebos lag, getooid met een uit goudpapier vervaardigd kroontje.
Als allen dan vereenigd waren begon het z.g. „haal-leiden".
De oudste aanwezige boerin vat den nieuwen boer bij de hand en leidt hem een keer rond de haard, waarbij allen zich in een gesloten kring om hen aansluiten.
Zijn zij één keer rond geweest, dan geeft de boerin hem een zoen en zegt:

„Dat is ter eere van God den Vader".

Daarna leidt zij hem een tweede maal rond den haard, geeft hem weer een zoen en zegt:

„Dat is ter eere van God den Zoon".

Voor de derde maal gaan zij rond:

„Dat is ter eere van God den Heiligen Geest".

Voor de vierde maal:

„Dat is ter eere van U, boer".

Voor de vijfde maal:

„Dat is ter eere van mij".

Voor de zesde maal:

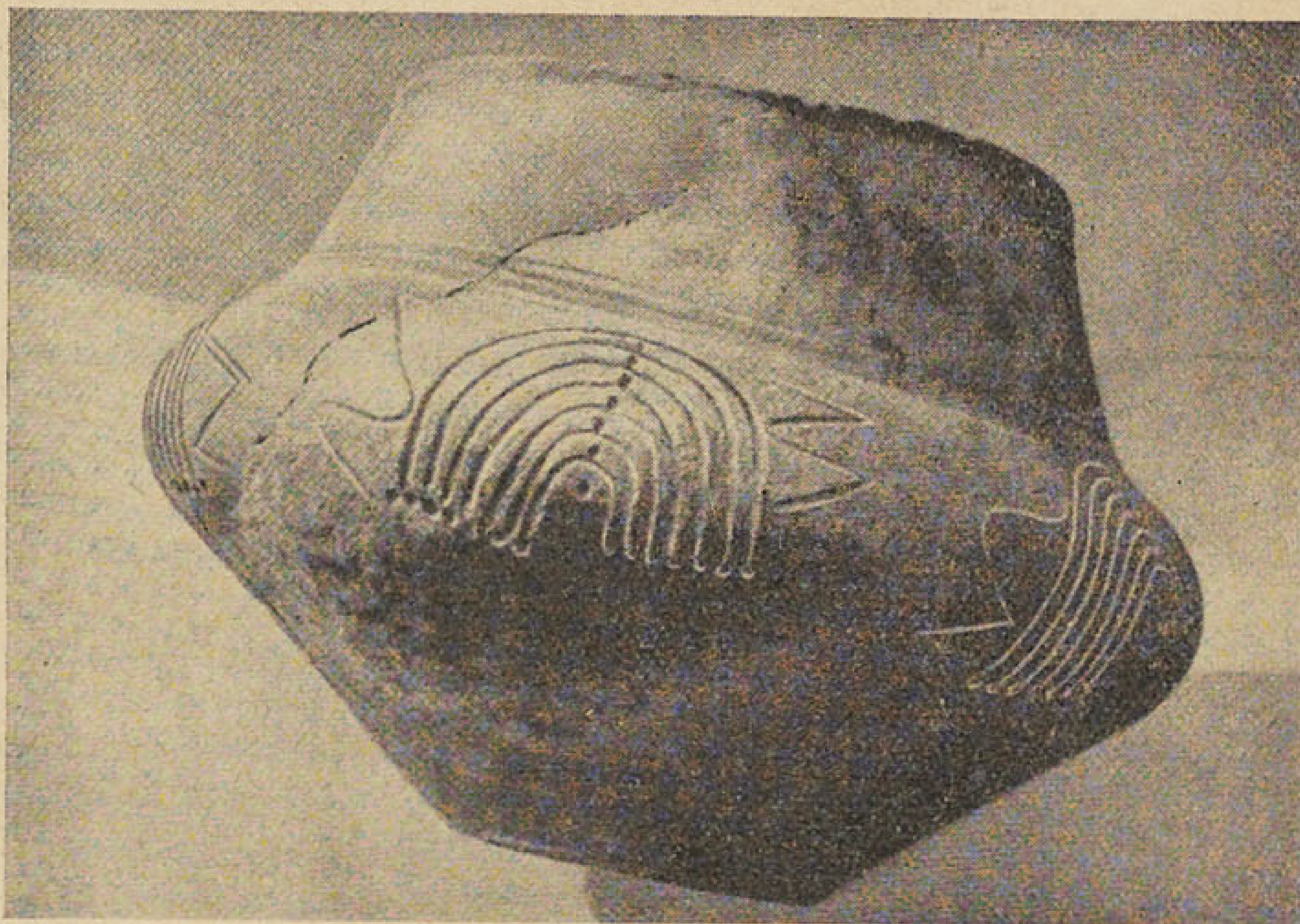
„Dat is ter eere van de heele compagnie,
en met een flesch jenever bent Ge weer vrie".

Dat is dan het teeken, dat het glas kan rondgaan.
Na deze krachtige feestdronk vat de jongste boer uit het gezelschap de nieuwe boerin bij de hand en de zelfde zes rondgangen met de zelfde toespraken en kussen worden herhaald.
Wanneer ook dit ten einde is, wordt eerst het nieuwe haardvuur op plechtige wijze ontstoken, waarop allen zich aan een gemeenschappelijken feestmaaltijd begeven.
Zagen wij ooit op eigen bodem op schooner wijze de hooge beteekenis vertolkt, die onze vaderen van oudsher hebben gehecht aan het haardvuur, dat heil bracht aan het huis en het geslacht dat er in leefde?

Wij kunnen het betreuren, dat deze mooie gebruiken uit ons volk verdwijnen, zoo zij niet geheel verdwenen zijn. Over de oorzaken daarvan zullen wij het deze keer maar niet hebben. Wij weten echter, dat in ons, zij het ook vaak onbewust, nog het verlangen naar het „heilige haardvuur" leeft en de moderne techniek van centrale verwarming en oliestookinrichtingen is er niet in geslaagd dat verlangen in ons te dooden.
Wij zien nog altijd, zij het ook meest in de snorrende kachel, het zinnebeeld van de eenheid van het gezin, het middelpunt van het huiselijk leven. Ver staan wij af van hen, die aan nomaden gelijk, hun vertier zoeken op de straat, in café's of restaurants; voor ons blijft het hoogste op aarde een veilig plaatsje bij moeder de vrouw aan den haard.
De afbeelding, die dit opstel vergezelt, is genomen in een z.g. „los hoes", en wel in het „los hoes" in het Twentsch Museum te Enschede.
In vele dorpen in Twente zien wij deze huizen nog staan. Het fraaiste heeft men echter, om het voor het nageslacht te bewaren, overgeplaatst naar de terreinen van het museum te Enschede, en het daar volledig hersteld en in den oorspronkelijken stijl gemeubeld weer opgebouwd. Ook in het openluchtmuseum te Arnhem heeft men een tweetal van die huizen opgebouwd, één uit Gelderland en één uit Twente. Geen van beiden evenaart echter de schoonheid en volmaaktheid van stijl van het „los hoes" in Enschede.
In zoo'n „los hoes" vinden wij het „hallenhuis" onzer voorouders, zooals ze ook in de Edda beschreven worden, terug: een groot rechthoekig gebouw met schuin, hellend dak, zonder kamerverdeeling, waarin mensch en vee samen onderdak vonden.
Alleen in zulk een huis was het mogelijk een rondgang om het haardvuur te houden, als hierboven beschreven. Later scheidde men de stallen van het woongedeelte af door muren en werd de haardplaats tegen den muur gebouwd, zoodat een omgang ook niet meer mogelijk was.
Boven de vuurplaat zien wij de „haal" hangen, een fraai bewerkte ijzeren staaf om de ketels en pannen op verschillende hoogtes boven het vuur te kunnen hangen. Deze hier is van boven versierd met een groot zonnerad.
Daarachter staat een „vuurmand", die des nachts over het vuur werd geplaats voor brandgevaar door vonkenspatten. Zooals bekend mocht het vuur nooit uitgaan.
Vlak bij de deur is de „haal-soel" geplaatst, een draaibare boom met dwarsbalk, waaraan de ketel voor het veevoeder hangt, die op deze wijze gemakkelijk in en uit het vuur gedraaid kon worden. Boven het vuur aan de dakspanten is dan onder de schoorsteen de groote rookkap gebouwd, met dwarsbalken voor het rooken van spek, worst, enz.

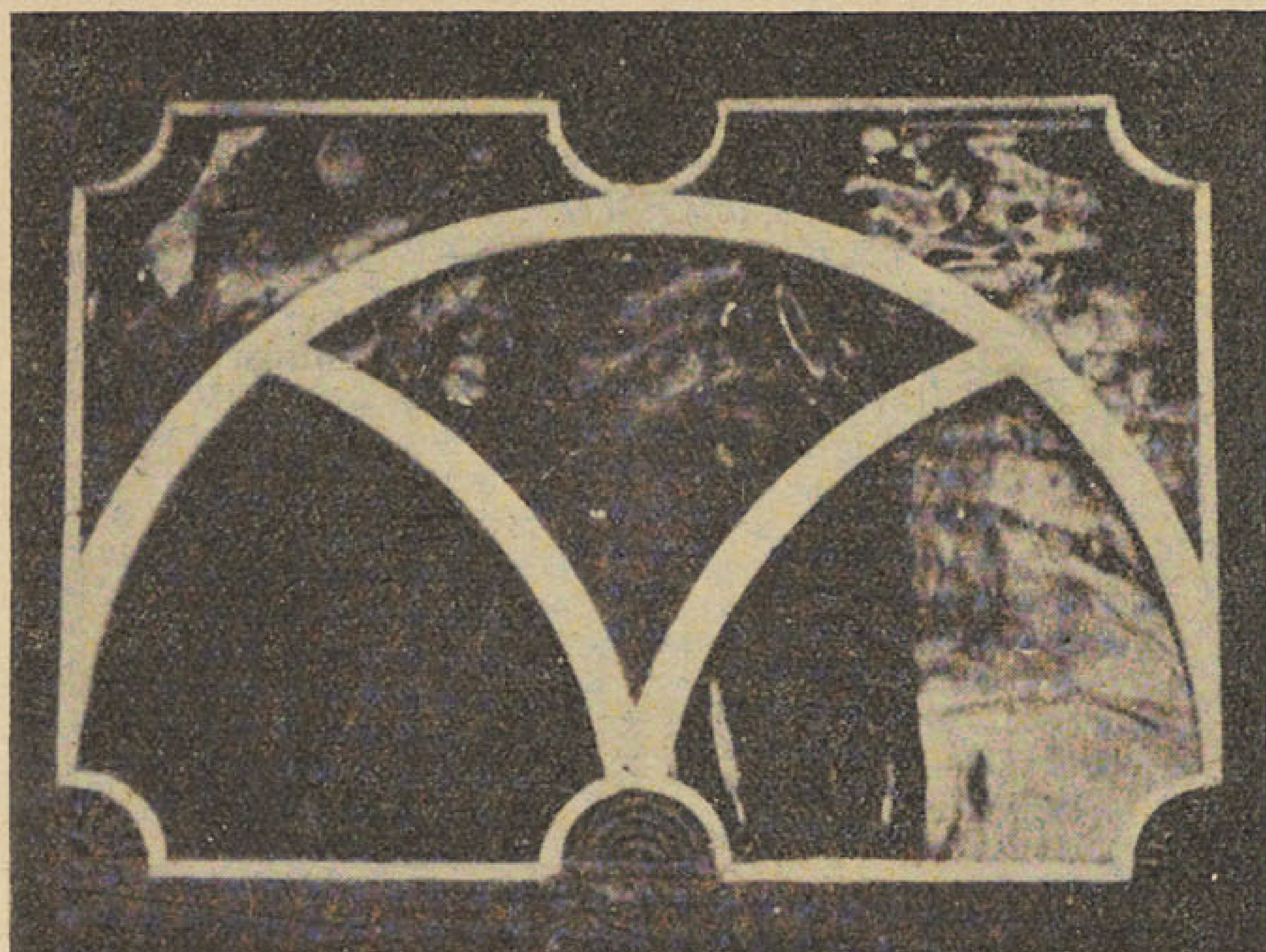
Het Hoefijzer

Van de urnen, die bij de ontgraving van grafheuvels onzer voorouders aan den dag komen zijn er vele onversierd. Er komen echter ook versierde urnen voor den dag. De versieringen zijn van zeer verschillenden aard, soms is de heele urn met doorloopende versieringen bedekt, soms ook beperkt de versiering zich tot een of meer figuren.
Vele Saksische urnen b.v. dragen een versiering met een hakenkruis, alleenstaand of naast elkaar geplaatst tot een om de geheele urn heenloopende fries.

Afb. 1. Germaansche urn; omstreeks 800 jaar voor onze jaartelling.

Onder de versieringen die men aantrof is er een (zie afb. 1) welke een zevental boven elkaar geplaatste bogen vertoont. De bogen zijn onderling gescheiden door stippen, terwijl aan de uiteinden der bogen ook stippen geplaatst zijn. Een gekartelde lijn vergezelt deze figuur ter weerszijden.
Deze voorstelling valt in het geheele verband der symboliek van het Noord-ras te duiden als een zonnesymbool. De verschillende onderdeelen wijzen daar elk voor zich op. In de om elkaar sluitende halve bogen herkent men de voorstelling van de door de zon in de verschillende jaargetijden boven den einder beschreven bogen. Met midwinter beschrijft zij den kleinsten boog; van maand tot maand wordt de boog hooger en grooter, tot op midzomer de zonnebaan het grootst is. Dit voor den bewoner van onze Noordelijke streken als boer zoo uitermate belangrijke natuurgebeuren spreekt duidelijk uit de voorstelling der boven elkaar staande bogen.
Om even bij deze zinnebeeldige voorstelling te blijven: ook de verdere onderdeelen bevestigen dat men hier met een zonzinnebeeld te doen heeft. De stippen vinden wij

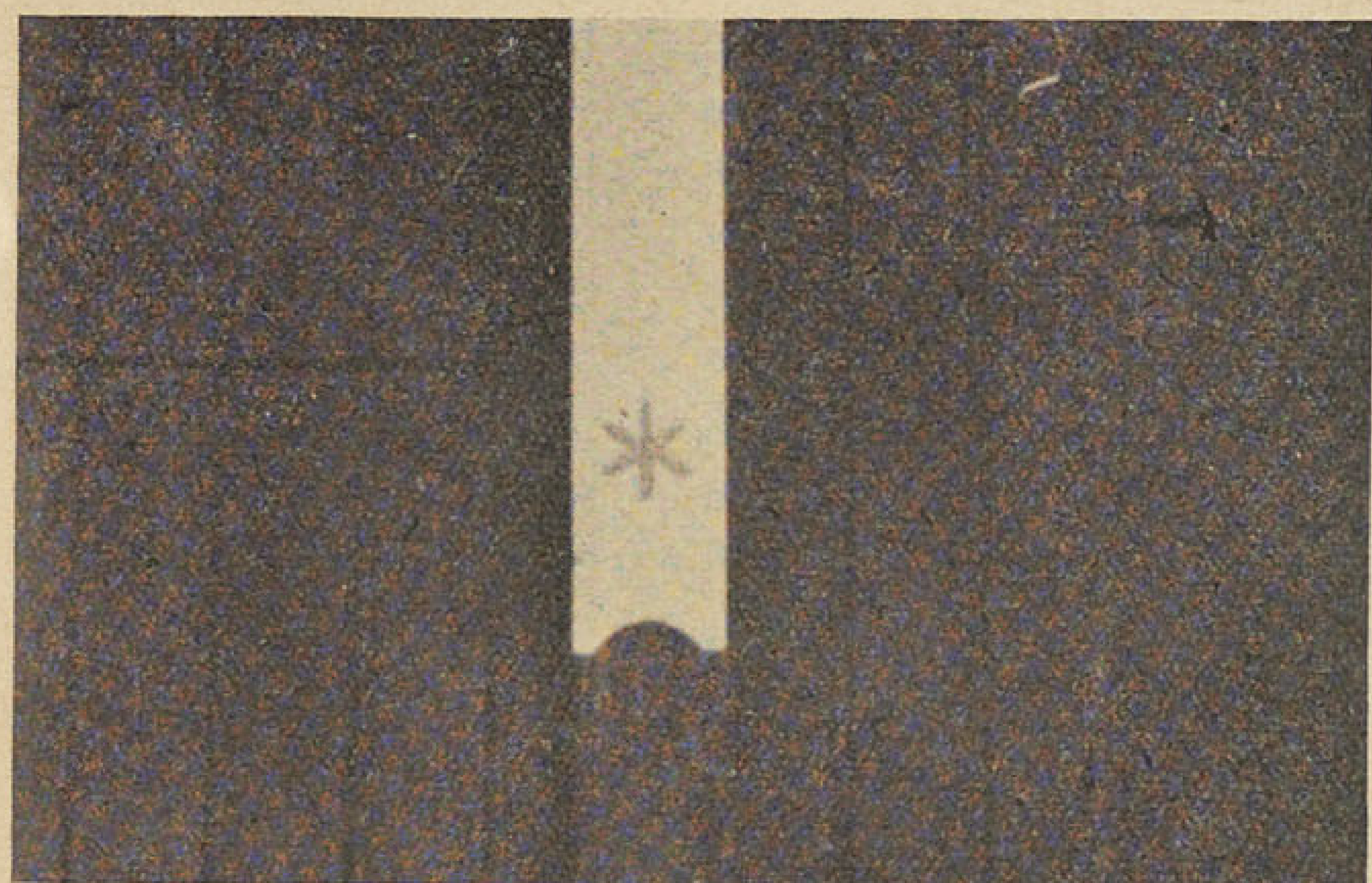
Afb. 2. Bovenlicht in Schoonrewoerd.

herhaaldelijk bij gelijksoortige voorstellingen, die zinnebeeldig op de zon betrekking hebben. Reeds de eeuwenoude Germaansche rotsteekeningen in Zweden vertoonen deze stippen rond bepaalde voorstellingen en zinnebeelden. De stip als kleinste weergave van een schijf of kring vormt op zich zelf een zinnebeeld der zon; een menigte van stippen rond een zinnebeeldige voorstelling — een zonnerad b.v. — dient a.h.w. om het heilig karakter daarvan nog te versterken en onder de aandacht van den beschouwer te brengen.

Ook de kartellijnen zijn een zinnebeeldige voorstelling, die op de zon betrekking heeft, en ook deze vindt men reeds in overoude tijden gebruikt. Tegenwoordig kan men ze nog vinden; vaak ontvangen ze door een andere kleur — wit op een groene ondergrond is geliefd — een zekeren nadruk.

De voorstelling der om elkaar sluitende halve bogen laat zich ook minder uitgewerkt weergeven. De eenvoudigste weergave is die met drie halve bogen: een kleine voor midwinter, een groote voor midzomer en daartusschen een, die de dag- en nachtevening in het voorjaar voorstelt. Deze vorm sluit aan bij de voorstelling der drie cirkels rond elkaar, die de drie zonnen weergeven: de kleine midwinterzon in het midden, daaromheen de cirkel die de grootere lentezon weergeeft en daar weer omheen een midzomerzon, de grootste en krachtigste.

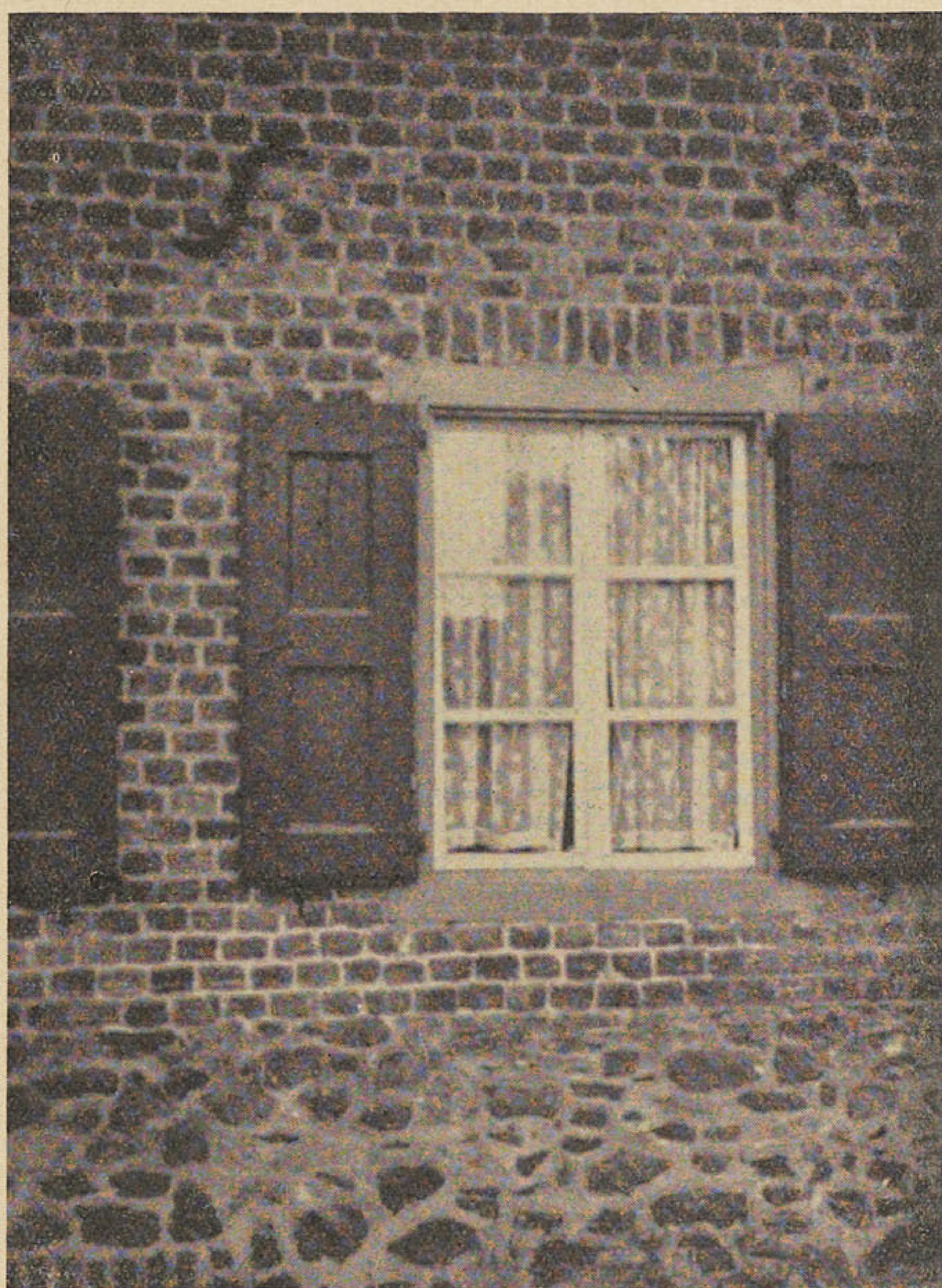
In de zinnebeeldige voorstelling der drie bogen vormt de kleinste boog, de midwinterboog, het natuurlijke uitgangspunt. Deze boog verzinnebeeldt eigenlijk het groote wonder: dat na het schijnbare sterven van de zon rond midwinter een wedergeboorte plaats vindt. Nieuw leven verrijst dan uit den dood. Zoo is deze kleinste zonnebaan eigenlijk het begin van alles. Op zichzelf is deze een levenszinnebeeld en als zoodanig vinden we den boog, den halven cirkel, dan ook zelfstandig gebruikt.

Afb. 4. Stiepelteekens van een Twentsche boerderij: zesster en oer-boog.

Als rune vinden we dezen boog terug in het begin van den „futhark" het runen-alphabeth, hetgeen pleit voor de opvatting, dat deze futhark oorspronkelijk een kalenderkarakter heeft gehad, een reeks van zinnebeelden geweest is, die den gang van de zon door het jaar uitbeeldden. De rune heeft daar de klankwaarde oe (= u) en den naam „oer", vandaan dat men het zinnebeeld soms als oer-boog aanduidt. De zin, die voor ons in samenstellingen met oer (= oor) ligt: oorzaak, oorsprong, wijst in dezelfde richting.

Als zinnebeeld vinden we den oer-boog herhaaldelijk aangewend. Afbeelding 2 geeft een voorbeeld uit Schoonrewoerd: hier ontspringt uit een halfronde verhooging, die door een witten rand eenigen nadruk ontvangt, een tweetal gebogen spaken, die een gotische driedeeling van den grooteren witten boog vormen. Deze gaffelvorming figuur, als een levensboom of Irminzuil ontspringend uit de halfronde verhooging, valt door de witte kleur sterk op. Beziet men deze halfronde verhooging — waaraan de witte bies als het ware het oer-boog-karakter geeft — nader, dan ziet men dat zij tal van om elkaar sluitende groeven vertoont en daarom op zichzelf hetzelfde zinnebeeld vormt, dat ook de urn van afbeelding 1 draagt.

Afb. 3. Odal-S en oer-boog aan een Limburgsch huis.

De vier hoeken van het bovenlicht vertoonen elk een vierdedeel van een rozet en bevatten dus nog een ander zonnesymbool.

Afbeelding 3 geeft een Limburgsch huis weer, waaraan naast elkaar de odal-S en de boog als muuranker voorkomen.

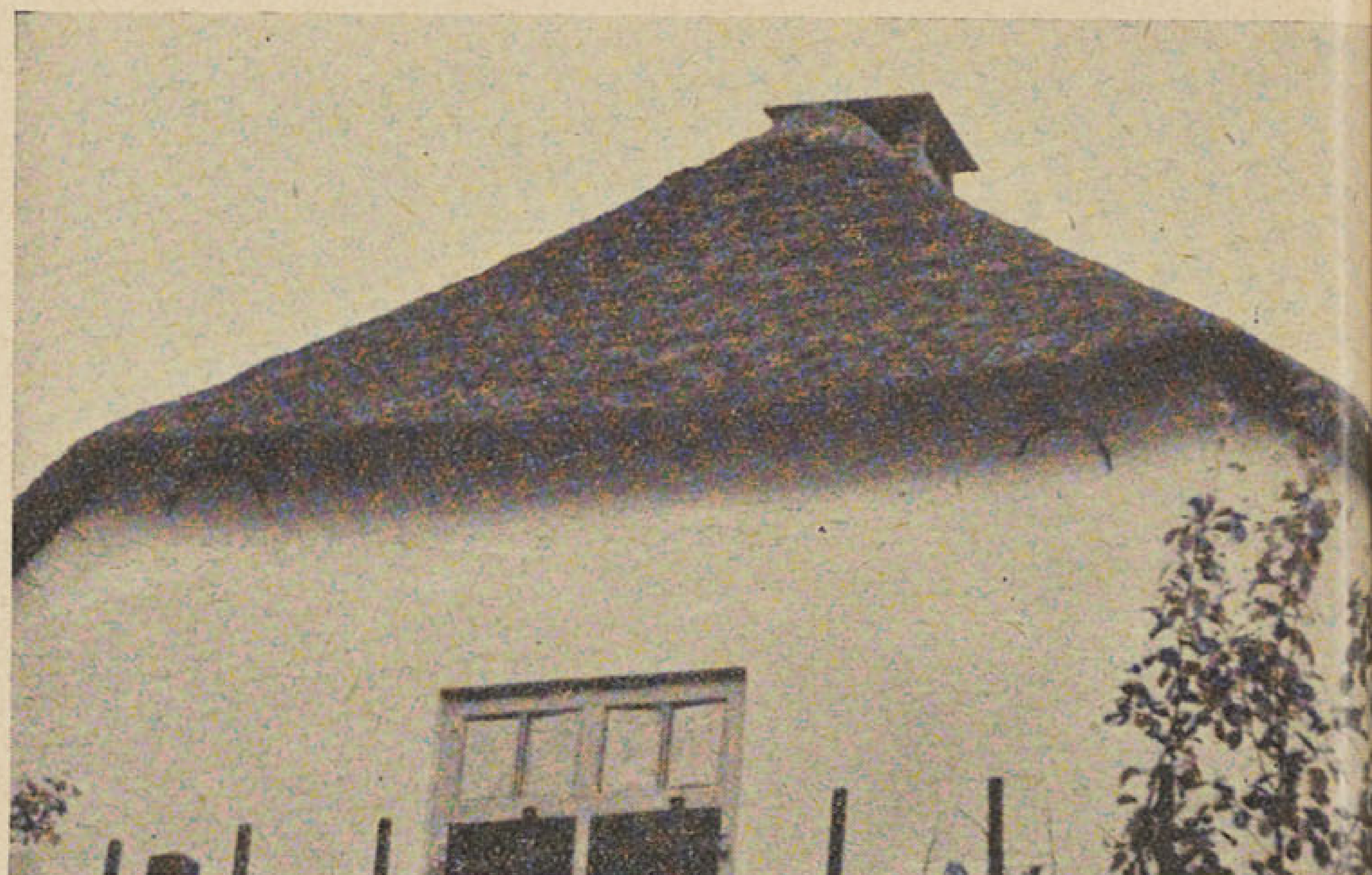
Afbeelding 4 is de „stiepel" van de „niendeur" eener Twentsche boerderij. Hier vindt men de oer-boog aangebracht onder een zesster.

Afbeelding 5 tenslotte, uit de buurt van Haarzuilen in Utrecht, geeft weer den boog als muuranker te zien.

Een vorm, waarin dit zinnebeeld het meest voorkomt is tenslotte het hoefijzer. Dit heeft van natuur den boogvorm, zoodat men kan volstaan met een hoefijzer ergens aan een spijker op te hangen om het zinnebeeld aan huis of stal aan te brengen. Hoefijzers vindt men dan ook menigvul-

dig als „gelukbrengend" opgehangen boven deuren, in stallen en schuren. Hier heeft echter mogelijk nog een andere omstandigheid meegewerkt. Het hoefijzer, in nauwe betrekking staande tot het paard, kon meteen dienen als zinspeling op Wodan's paard, dat de Nederlandsche boer zoo gaarne op zijn hoeve aanbrengt: als windvaan, in het bovenlicht van zijn huisdeur of als versiering op zijn wagen. De vraag rijst zelfs, of tot de bijzondere plaats, die het paard in het leven onzer voorouders steeds heeft ingenomen, het feit niet veel heeft bijgedragen dat de hoefafdruk op de aarde het teeken van de oer-boog achterliet. Maar hoe dit zij, een feit is het dat het hoefijzer als „geluksteeken", als onbegrepen zinnebeeld, tot op heden in levendig gebruik is. Zijn beteekenis ligt echter in den toevalligen vorm, waardoor het overeenstemt met een overoud zinnebeeld, dat wij algemeen bij ons volk in gebruik vinden.

Afb. 5. Oer-boog als muuranker aan een Utrechtsche boerderij.

Grafzeden onzer Oervaderen

Overal aan de oevers van Oost- en Noordzee bestonden onder de diep vermaagschapte stammen dezelfde geboorte- en sterf-gebruiken. Toen Gardhausen in 1821 aan den groten Deensen ziener Grundtvig schreef: „Eidora skal ikke „laengere adskille men forbinde, den skal blive en aande- „lig Bro, hvonpaa to kraftige herlige Thjod (died = volk) „raekker hinanden Broderhaenderne til et evigt Forbund". (De Eider zal niet langer scheiden, maar verbinden; een geestelijke brug zal hij worden, waarop twee krachtige heerlijke dieden elkaar de broederhanden reiken), schreef hij zijn toekomsthoop, maar gunde ons tevens een blik in het verleden.

De stammen van 't Oude Engeland, van de Skandinaafse wereld, van de Vlaamsch-Friesche Kuststreek der Lage landen, van de Noord-, Midden- en Zuid-Duitsche landen, zijn en waren altijd één, hoewel door 't noodlot der geschiedenis dikwerf tegenover elkaar gesteld. Dit blijkt uit de op IJsland bewaarde Saga's en Edda's, waarin telkens 't verleden van heel ons Oud-Dietsche ras spreekt.

't Gebruik om pasgeborenen te besprengen, vindt men in al onze streken. Wij vinden het waarschijnlijk bij de geboorte van onzen Friesen Ludger, het komt voor in Halfdan Svartes Saga (hoofdstuk 7), Harald Haarfagers Saga (21) Olof Trygvasons Saga, Eyrbyggia Saga, Nials Saga enz. Sterk is de eenheid in uitvaartsgewoonten; op IJsland, in de Engelsche graafschappen o.a. in Kent, in de Oud-Skandinaafsche landen en in onze Friesche landen langs heel de Noordzeekusten vinden wij dezelfde driewerf herhaalde rondgang om de graven, eer men de dooden in het graf legt. Vóór eenige zomers was ik aan de voet van de Hekla op IJsland. De dáár aangestelde predikant Vigfuson verhaalde mij, dat telkens nog op die oude wijze begraven werd. Van 't zomer was ik te Orslev bij Skjelskör (Danmark) en vernam daar hetzelfde. Daar gebeurt het echter, bij het overbrengen van het lijk naar de grafkapel op het kerkhof, dus vóór de eigenlijke bijzetting. Te Als in Zuid-Jutland n.l. in Kegnaes doet men 't nog geregeld en ook in verscheidene Sleeswijkse Noord-Friese dorpjes en ook in sommige afgelegen buurtschappen op Funen en Seeland (o.a. te Faardrup). Troels Lund vermeldt hetzelfde gebruik te Vossevangen en zuidelijker in Noorwegen. „Dagligt Liv i Norden" zegt, dat het oude Skandinaafse gebruik slechts tot de Eider ging, hetgeen volstrekt onjuist is. Juist zuidelijker en westelijker handhaaft het zich krachtig in Friese en Engelse gouwen. Ook zegt dat boek ten onrechte, dat die gewoonte in Skandinavië nu is uitgestorven. Ik trof 't gebruik herhaaldelijk in Skandinavië en op IJsland en o.a. ook te Tjele bij Viborg (begrafenissen van het adelgeslacht Lüttichau).

De Weser Fries Allmers verhaalt in z'n „Marscherbuch" op blz. 269 hoe in de Friese Weserstreken Worsatenland en Butjadingen zó begraven werd — een eeuw geleden sprak men nog een deels Friese lijkrede uit, zegt hij. Te Osterstade in 't beroemde Stedinger Friesland wordt ook die begrafeniszede gemeld. In de Vries en Focken's Beschrijving van het thans Duitsche O. Friesland vindt men een beschrijving van de rondgang. In 't Oost-Friesche Harlingen en Norderland trekt men twee keer met het lijk langs het graf met de zon mee, van links naar rechts. De baar wordt door 12 man getorst. Achter de lijkbaar volgt de dominee als voorganger der mannen, dan de vrouwen met rouwsluiers. Twaalf jongens van twaalf jaar zingen op het kerkhof, na ook in de kerk bij de rouwdienst gezongen te hebben. Zij krijgen daarvoor een „groschen". De zwarte slipjas en hooge hoed, die ook bij de bruiloft gediend heeft, wordt gedragen. De Burenplicht brengt mee, dat de buren kosteloos alles doen — het lijk afleggen, aanzeggen, de klokken luiden, enz. (nu geschiedt dat soms electrisch). Na de uitvaart wordt vaak nog een lijkmaal gehouden (in Oost Friesland).

Bij de begrafenis in onze provincie Friesland wordt er vóór de laatste gang aanvaard wordt in het sterfhuis (of herberg) gebeden, op het kerkhof nog gesproken. De hoofdtoespraak heeft plaats bij het koffie drinken na de terugkomst, waar vroeger (nog op enkele afgelegen plekjes) de leedkoek gegeten en meegegeven werd (herinnering aan het dodenoffer). Meer en meer raken de oude gebruiken weg, leedkoek is een zeldzaamheid geworden, het rondgaan is meestal van 3 maal tot een keer geworden. Voor dertig jaar ging men hier te Beetsterzwaag nog drie keer om het Kerkhof. Het gelui der klokken, dat het oud-Fries wapengekletter van voor de invoering van het christendom vervangen heeft, is nog overal in zwang. In de echt-Friesche Ommelanden van Grins begraaft men ook op boven omschreven wijze o.a. te Adorp, Leegkerk, Bierum, Oosterwijtwerd, Ulrum, Hornhuizen, Marum, Groninger Opende, enz. enz. In nieuw gestichte dorpen doet men het minder. Aan de Vechtstreek vindt men nog op sommige plekjes o.a. te Maarssen een overblijfsel van ons gebruik. Op het kerkplein op den weg gaat men een slag om van links naar rechts, eer men het kerkhof betreedt. Rouwsluiers zijn ook in die streken in gebruik. Zij vererven van geslacht op geslacht. Op vele dorpjes in die streken zit een vrouwelijke verwante bij de kist op de boerewagen.

In 1911 vertelde mijn leermeester Prof. Dr. G. Wildeboer mij hoe hij in de Hollandsche Duinstreek — niet ver van Leiden — een begrafenis met hier beschreven „rondgang" had meegemaakt. In 't zelfde jaar stierf hij. Tijdens mijn lange ambtswerkzaamheid in Vlaanderen woonde ik het nooit bij, maar West-Vlamingen verhaalden mij het in Vlaamsche dorpjes te hebben gezien.

De oude gewoonte, om zoo te begraven, dat men bij het herrijzen met het gezicht naar het Oosten ziet, wordt nog gehandhaafd — oudtijds, zegt men, zou men in zulk een geval naar het Noorden geschouwd hebben. Een oude doodgraver verhaalde mij, dat geestelijken juist in omgekeerde richting werden begraven en hij gaf daar een zinnebeeldige verklaring van. Ook dit gebruik kwam in vergetelheid - en helaas zijn de meeste Burenplicht-vereenigingen

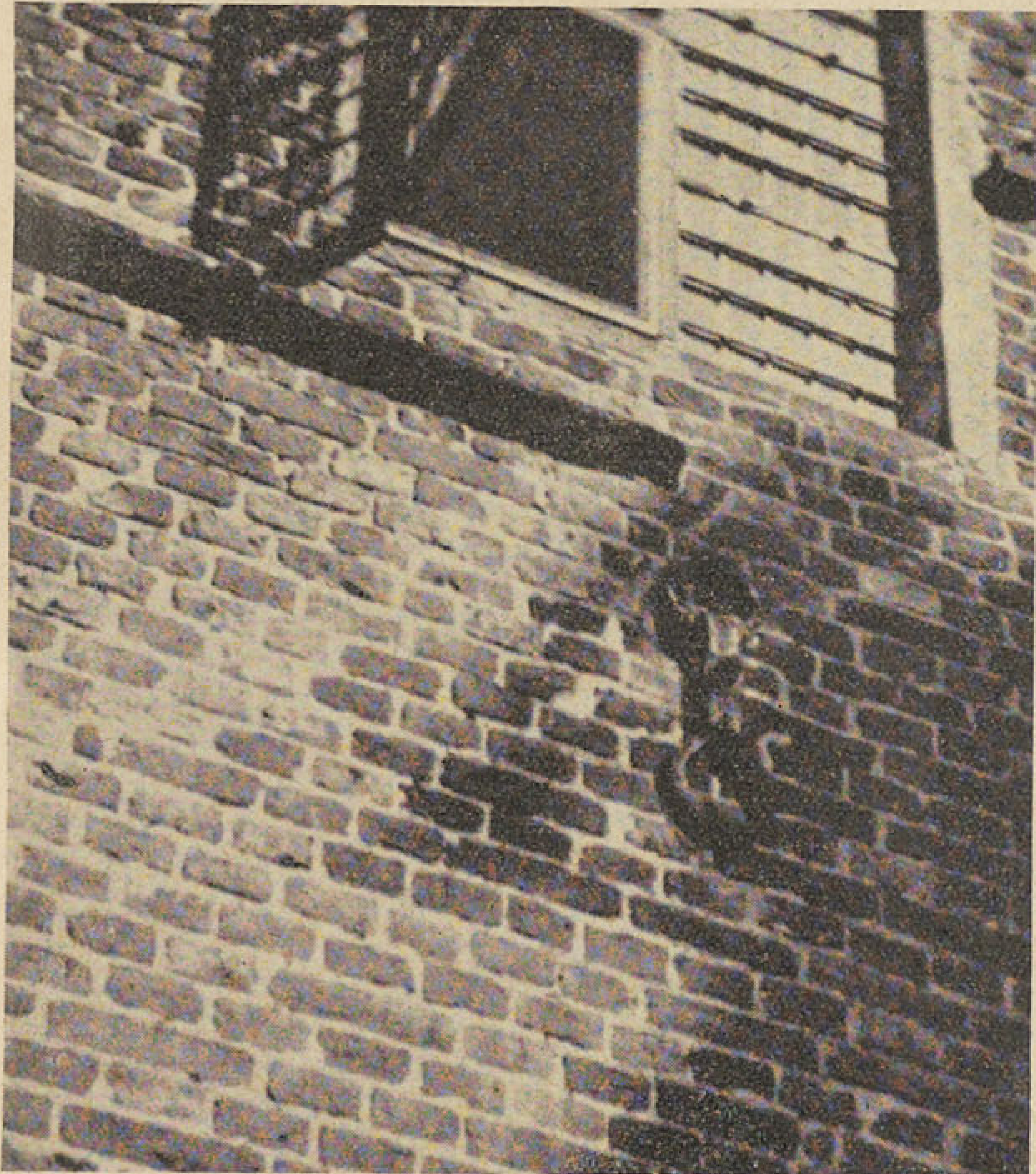
reeds door „deftige" (?) betaalde Begrafenisvereenigingen vervangen. Wat betreft de oorspronq van het 3 keer rondgaan, mag men zeker aannemen, dat het met het verdrijven van de kwade geesten verband houdt (daartegen ook het misbaar of gelui). Het „drie keer" was in 't grauw verleden in de naam van de drie Hoofdgoden. De kerstening kon het niet afschaffen, maar bracht het over op „Vader, Zoon en H. Geest".
Sterk hecht men aan 't gebruik. Toen in de negentiger jaren een Ds. Sypkens hier in de provincie het rondgaan wilde afschaffen, merkte hij, dat het toch gedaan zou worden — maar dan zonder hem, en hij onderwierp zich.
Over het bovenvermeld uitvaartsgebruik kan men van allerlei lezen, o.a. in de reeds aangehaalde boekwerken, ook in de Chr. Encyclopaedie Deel VI (onder Uitvaart), druk Kampen ; in Waling Dijkstra's „Friesch Volksleven Deel I, in Wagenaar's Amsterdam (over bijzetting van Begijnen), in „de Schatkamer" (red. Ds. v. d. Meulen, 1932), in het Deensche tijdschrift for Skals Folke højskole 1931, in ons „Eigen Volk" 1935, Nieuwsblad van het Noorden, Zaterdag 18 Juni 1932, enz. enz. De meeste daarjuist aangehaalde stukken zijn van mijn hand. Belangrijk zou het wezen in de Wolfsangel geregeld stukken op te nemen over Inwijdingsgebruiken en Uitvaartzeden in verschillende deelen van onze oude Nederlanden en vermaagschapte stammen in Noord-West Europa.

J. D. Domela Nieuwenhuis Nijegaard

(Gaarne plaatsen wij deze bijdrage van den beproefden strijder voor Dietschen volksaard en volksbewustzijn, Ds. J. D. Domela Nieuwenhuis Nijegaard. Hoewel wij als regel de zgn. „nieuwe spelling" uit ons blad weren, wilden wij uit eerbied voor den schrijver voor zijn bijdrage een uitzondering maken.)

Het klooster te Ter Apel

Eeuwen geleden vond men in het oude Saksenland uitgestrekte, bijna ontoegankelijke hoogveen-gebieden. Zij strekten zich uit van het Zuidlaardermeer af langs het stroomdal van de Hunze, langs de oostgrens tot Coevorden en vormden met de Duitsche venen, welke vanaf Rhede tot ver naar het Zuiden zich uitstrekten, een onmetelijk wild en verlaten gebied.
Als een langgerekt zandeiland lag de oude heerlijkheid Westerwolde door dit veengebied omsloten. Het eindigde in een zandtong waarop heden de plaats Ter Apel is te vinden.
Reeds eeuwen hebben onze voorouders dit gebied bewoond en de keten der Saksische geslachten heeft zich uit de grijze oudheid tot in het heden voortgezet. Juist in dit, zoo lange eeuwen betrekkelijk afgesloten gebied vindt men nog heden de typische kenmerken van het Saksische volk, zooals het leeft en werkt in een omgeving, waar het mee vergroeid is, en waarvan het karakter onmiddellijk opvalt, zoodra men uit het kolonisten-gebied der Veenkoloniën het huidige Westerwolde binnenrijdt.

Odal-rune van den oudsten vorm als muuranker aan het voormalige Klooster te Ter Apel.

Voormalig Klooster te Ter Apel. Ingemetselde figuren in de Noordmuur.

We zeiden zooeven, dat Ter Apel ligt op de Zuidelijkste punt van het zandgebied, dat zich uitstrekt tusschen de Nederlandsche en Duitsche venen. Het was zelfs zoo, dat deze uiterste zandtong geheel door veen omgeven was en ook betrekkelijk afgesloten was van het overige Westerwoldsche gebied.
Dat deze plek reeds zeer vroeg bekend was bij onze voorouders, blijkt uit verschillende gegevens. Van hier liep in de richting Exlo, dwars door het woeste veen, de weg door onze voorouders gelegd, bestaande uit boomstammen of dikke planken van 3—4 dM. breedte, dik 5—9 cM. en lang plm. 3 Meter, geplaatst op onderleggers, plm. 1.50 M. van elkaar verwijderd, terwijl men gaten in de planken maakte, waardoor pennen werden gestoken, om het verschuiven tegen te gaan. Verkeerdelijk zijn deze houten wegen over het veen wel aan de Romeinen toegeschreven, maar door latere onderzoekingen is uitgemaakt, dat ze van veel ouderen, Germaanschen oorsprong zijn. Deze doordachte wegenbouw onzer voorouders is, daarover kunnen we het eens zijn, geen werk van barbaren geweest. Weer eens te meer blijkt dit uit deze overblijfselen.
Een andere weg liep van deze plek door geheel Westerwolde. Ook deze ging eerst eenige uren door het veen, daarna verder over het Westerwoldsche zand tot benoorden Wedde. Dat ook deze weg zeer oud was, blijkt uit de dikke keisteenen, waarmee hij was afgebakend, hetgeen in den vóór-Christelijke tijd een heiligen weg aangaf ; later een weg welke onders 's Konings ban onschendbaar was.
Aan het einde van de vorige eeuw vond men nog eenige dier steenen aan den ingang van het dorp Vlagtwedde, terwijl de weg nog heden door verschillende Westerwolders de Heereweg genoemd wordt.

Op dit punt waar nu Ter Apel ligt, kwamen daar twee waarschijnlijk heilige wegen samen, de één Oost-West door het veen loopende, de andere Zuid-Noord langs de oude nederzettingen der Saksen gaande.
Het is niet te gewaagd te veronderstellen, dat deze plek voor onze voorouders van meer dan gewone beteekenis is geweest. Het verhaal zegt dat het de oude nederzetting was van Wichert van Ter Borg, die daar zijn leven als kluizenaar doorbracht en naar deze eenzame omgeving was getrokken, om te sterven aan een wonde, die hem door de witte koe van Freia was toegebracht.
Dat op deze plek, waar ons verre voorgeslacht zeer zeker vol eerbied tezamen kwam en waar door zijn afgelegen ligging het christelijk geloof laat zal zijn doorgedrongen, door de toemalige verbreiders van den christelijken godsdienst een kerk of een klooster werd gesticht, is te begrijpen, daar het de gewoonte was, deze op heilige plaatsen van het „ongeloovige" Saksenvolk te bouwen. Zoo stichtte men er in 1216 een klooster. De kloosterlingen behoorden tot de orde der Premonstratensers. Men noemde het „Domus Lucis", „Huize des Lichts". De bewoners ervan moesten volgens de regels van deze orde: „de ongeloovigen tot den christelijken godsdienst bekeeren en de mis bedienen."
Het getal kloosterlingen, alsmede de bezitting breidde zich steeds uit. In den tijd der twisten tusschen de Schieringers en de Vetkoopers verdwenen zij uit het klooster, hetwelk echter in 1465 weer bevestigd werd door den bisschop van Osnabrück. Men noemde het toen „Domus Novae Lucis" „Huize van het nieuwe Licht".
In den strijd tusschen den katholieken en den protestantschen godsdienst werden de bezittingen wereldlijk bezit. Na vele wederwaardigheden, het deed o.a. dienst als passantenhuis, kwam het in het bezit der stad Groningen. Het kerkgebouw is nu in gebruik bij de Ned. Hervormde gemeente.
Bezien we nu het klooster, hetwelk eenigen tijd geleden juist hersteld is, — het eenige kloostergebouw in ons land hetwelk nog zoo zuiver in zijn oude vorm is blijven bestaan — dan blijkt ons, dat bij deze bouw de oud-Germaansche motieven steeds weer zijn aangebracht, ondanks vernieling der gebouwen door brand of anderzins. In zijn geheel is het een Gotisch bouwwerk.
Maken we een rondgang om het gebouw, dan vinden we alras aan de noordzijde, in het muurwerk z.g.n. metselaarsteekens, zooals de beschrijving aangeeft. Dit zijn echter zuiver Germaansche zinnebeelden. Als eerste treffen we een halve odal aan, in de vorm 4.
Even verder vinden we een wolfsangel, al is deze niet volmaakt zuiver van vorm.

Steenhouwersmerk boven de deur in den noordgevel.

Op het hardsteenen kozijn boven de deur, in de noordgevel vinden we een steenhouwersteeken, ook samengesteld uit Germaansche runen.
Beschouwen we dan de westkant, dan vinden we daar een muuranker, gemaakt als een odalrune in zijn oudsten vorm. Een zinnebeeld, waar onze voorouders in deze noordelijke landen eeuwen geleden goed vertrouwd mee waren.
In het inwendige treft ons voornamelijk het mooi gotische oxaal. Aan dit oxaal vindt men ook de laat-gotische vischblaasmotieven, waarvan het merkwaardige hier is, dat deze, op een bepaalden afstand gezien, door schaduwvorming zeer veel op menschelijke gezichten gelijken.
De overlevering zegt, dat de beeldhouwer dit met opzet zóó heeft gebeiteld dat er monnikenkoppen met breede voorhoofden, neuzen en monden in te zien zijn. (Zie de officieele beschrijving).

Als gij daarom op een mooien zonnigen zomerdag voor het klooster te Ter Apel staat, te midden der stilte van het hoog opgaande geboomte, dan is het niet alleen de wetenschap, welke U toont, dat gij op heiligen grond staat; ook niet alleen deze Germaansche zinnebeelden, aangebracht in en aan de kloostermuren, maar dan is het vooral Uw innerlijk gevoel dat U zegt, dat gij hecht verbonden zijt met dezen grond en met hen die deze teekens aanbrachten; die meehielpen in het verleden, zooals wij in het heden en onze kinderen in de toekomst zullen doen, dat onze oude volksche waarden blijven bestaan in der tijden loop, ondanks volksvreemde aanvallen, die ze met vernietiging bedreigen.
Zij zullen vast in ons volk verankerd zijn, zoo vast, als de Germaansche zinnebeelden in het klooster van Ter Apel.

Het paard in het Volksleven

Dat het paard nog steeds een rol van beteekenis speelt in het volksleven wordt ons steeds weer — vooral ten plattelande — bewezen.
De geboorte van een veulen is een gebeurtenis, die meer stof tot gesprekken en langdurige beschouwingen geeft, dan de geboorte van welk goed kalf ook. Zal een bizonder vruchtbare worp van een zeug eens bewondering uitlokken, aan het veulentje wordt veel meer aandacht geschonken en het is al spoedig de lieveling van het personeel en vooral van de vrouw en kinders. In sommige streken wordt het veulen altijd met één bepaalden naam genoemd. Zoo hoort men in de Hollanden veel spreken van „Hansje".
Eénjarige paarden noemt men jaarlingen of enters; tweejarige heeten twenters.
Niet alleen in de bekende fok-gebieden, waar het paard vanzelfsprekend in hoog aanzien staat, behoeft men te zoeken naar feiten, die ons de rol van het paard in het volksleven duidelijk doen worden, ook in meer uitgesproken veehoudersstreken zal men opmerken, dat het paard nog steeds — niettegenstaande somtijds onbegrijpelijke verwaarloozing — de kern van het dierenleven op de hofstede vormt.
Juist bij de boeren, die slechts een enkel paard voor hun bedrijf noodig hebben en dan nog niet eens gedurende een groot deel van het jaar, staat het in aanzien, wordt het vertroeteld en..... daardoor dikwijls onjuist behandeld. De veulengeboorte op zoo'n bedrijf is een heele gebeurtenis. Vroeger werd bij den grootvader van den schrijver van dit artikel op een der Alblasserwaardsche hofsteden een complete maaltijd aangericht ter eere van het geboren veulentje.
Zich te laten fotografeeren in de tilbrie of sjees met den besten klepper van stal keurig ingespannen was een goede zede, die nog wel opgeld doet, zij het dan op andere wijze. Wordt er van de boerderij een foto genomen dan verschijnt daarop het gezin en het lievelingspaard, aan de hand gehouden, b.v. door den boer zelf. Of wel de zoon laat zich als landelijke ruiter fier in den zadel portretteeren. In menige boerenhuiskamer of keuken zult ge een paardenfoto aantreffen.

Levensboom met twee paarden.
Wagenkratversiering in het Gooisch Museum te Hilversum

Wie er acht op slaat zal ook verbaasd zijn over het groote aantal windwijzers in den vorm van een stilstaand, springend of dravend paard, dat de boerderijen en ook wel de dorpswoningen siert. In Groninger boerderijen vindt men sluitsteenen boven de stalingangen met gekleurde paardenafbeeldingen. Als horloge-ketting-versiering is nog steeds het hoefijzer, de beugel, het paardenbit of een paardenkopje van een of ander soort metaal zeer gevraagd. Evenzeer is dit het geval met dasspelden, pijpenrakels, aschbakjes e.d.

In de namen van tal van hotels leeft ook nog voort de herinnering aan de voorname rol, die het paard vooral vroeger heeft gespeeld. We denken aan pleisterplaatsen als „De Roskam", „Witte, zwarte of bruine Paard", „De Vergulde Wagen", enz.

De oude trouwpartijen hadden te plattelande iets genoegelijks, waarbij vergeleken het tegenwoordige huwelijk „trouwen in blik" is, nietszeggend en kil. Nog niet lang geleden, nog tijdens en kort na de oorlogsjaren, reed het bruidspaar in een tilbrie, waarvan voor de gelegenheid de kap was weggenomen, terwijl de zweep versierd was met papieren roosjes en groen. De rest van de stoet werd gevormd door vierwielige rijtuigen, zooals Utrechtsche tentwagentjes met of zonder zij-portieren en met of zonder glas en de meer deftige „glazen brikjes" of barouchettes, Napoleons of hoe ze alle mochten heeten, die oude vertrouwde verschijningen.

Het bruidspaar reed voorop en de rest er achter. De schooljeugd wist wat een bruiloft beteekende en spoedde zich naar den weg, waarop rijkelijk en met gulle lach door de bruid naar alle zijden bruidssuikers werden gestrooid. Wie proefde het stof? Nooit at men heerlijker „snoepjes". Ook de burgemeester of de ambtenaar, die het huwelijk voltrok, werden bedacht, doch dan waren de suikers keurig verpakt in een kleurig zakje.

Tal van boerderijen toonen U in de buurt waar eens de schouw was of in enkele gevallen nóg is de 9 of 12 of 15 paarse tegels, die tezamen het paard — dravend voor sjees of door een manspersoon aan de hand geleid — weergeven. Dát behoorde, evenals tegenwoordig de groote foto uit het landbouwblad, tot de versiering van de boerenwoonkamer.

Hoe vastgeworteld de liefde voor het paard in vele streken van ons platteland nog is bleek ons laatst weer in de Betuwe onder Geldermalsen, waar de boeren nog vele paarden — groot en klein — houden; meer dan zij behoeven voor hun bedrijven. Dat dit niet economisch was, vooral tegenwoordig niet, werd grif toegegeven, doch..... men had altijd voor den handel gefokt en wat er ook gebeuren zou, men moest paarden voor den handel op stal hebben, „dat hoorde zoo bij het bedrijf daar".

Ga naar Staphorst, waar het klein-bedrijf — gemengd bedrijf — hoogstens één enkel paard noodzakelijk maakt. De paardenstallen zijn echter ook daar bij velen dicht bevolkt, want de Staphorster boer, volksch als hij is in leven en denken, kán zich het leven, zijn leven niet zonder het paard indenken. Ook hij koopt en verkoopt voor den handel; hij bedrijft alleen voor dien handel geen fokkerij. Laat U daar een paard voormonsteren en ge zult plotseling den „diek" vol belangstellende Staphorsters zien staan, want allen stellen in het paard en wat er mee verband houdt belang.

En dan zijn daar in verscheidene hofsteden, zorgvuldig bewaard in de glas-kasten of in het „kammenet" de herinneringen aan voorbijë tijden. We zagen zilveren sporen en roskammen met inschrift, gewonnen door grootvaders vader als degeen, die het grootste aantal paarden ter Viaansche markt bracht. De gouden en zilveren tabaksdoozen met gegraveerde schets eener harddraverij en opdracht van den schenker worden nog vol trots getoond, evenals de z.g. gouden zweepen, indertijd geschenken van de koningen van Nederland aan de winnaars van befaamde Friesche draverijen.

Ge kunt nog bewonderen de z.g. Friesche dekken, met de hand geknoopte dekens van kleurige wol op een jute zak. Het oranje en groen voerde veelal de boventoon en op deze soort dekens hebben de stoere vaders en grootvaders onzer tegenwoordige landelijke ruiters hun bruid bezocht, zijn zij ter kermis gereden of brachten zij hun sierlijke merrie naar de smidse of ter markt.

De smalle koperen beugels vormen nog een sieraad in menige kamer of stal. In Drente, het landschap met de goedbewaarde zeden, waar ook de Germaansche eigenaardigheden en bijzondere kenmerken ongewijzigd of in gewijzigden vorm het best zijn behouden gebleven, in dat al-oude Drente werd in de 17e eeuw de positie van een boer in een buurschap of kerspel afgemeten naar het aantal paarden, dat hij in zijn bedrijf gebruikte. Zoo sprak men van een „die met vier paarden ter essche vaart" als van een „vol boer". „Driekwarts" en „halve boeren" waren boeren met 3 of 2 paarden en „keuters" werden zij genaamd, die slechts één of geen paarden hadden.

Dit vindt men in de gesprekken nóg o.a. in Staphorst en omgeving, waar men spreekt over „één-, twee- of driepaards-boeren".

De oud-Germaansche en oud-Nederlandsche liefde voor het paard leeft nog voort in tal van jaarlijks weerkeerende gebeurtenissen, die over het algemeen zeer veel kijkers trekken. De z.g. veulenmarkten in West-Friesland, de najaars-, voorjaars- en Palm-markten in andere gebieden, zij zijn feesten van den eersten rang. Honderden, die geen belang bij een paard hebben en ook geen paard zelfs willen koopen, gaan toch ter markt, waar na afloop de feestvreugde ten top stijgt.

Hetzelfde is het geval met de talrijke korte-baan-draverijen, vooral in West-Friesland en Friesland, waar men eveneens met honderden uit de omgeving heen trekt om na afloop in de beste stemming nog lang bijeen te verkeeren. Ook tegenwoordig wordt van tijd tot tijd door H. M. de Koningin een „gouden zweep" uitgeloofd.

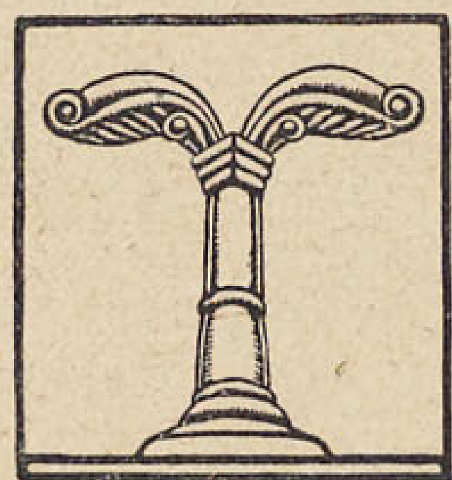
Elk jaar opnieuw trekt de parade der landelijke ruiters en de z.g. aangespannen keuringen den 28sten Augustus op de Groote Markt te Groningen duizenden toeschouwers en ook de premiekeuringen trekken in deze provincie, evenals trouwens bijna overal elders bijzonder veel belangstelling. Vooral ook in Gelderland en de Zuidelijke Gewesten en niet het minst in Zeeland, waar men ook nog de traditioneel terugkeerende ringstekerijen o.a. in de stad Middelburg aantreft, waar men Zeeland dan op zijn best kan zien. Aardig is ook de gewoonte om bij keuringen aan de

Uit de hand geknoopt zgn. Friesch dek. Wol op jute. (Uit „Hippos" 1903).

hand en bij verkoop de paarden voor te brengen of af te leveren aan splinternieuwe, gewitte hennepen halsters.
Helaas is de boer en ook menig neringdoende reeds ver afgedwaald van het paard, dat eeuwenlang zijn trouwe helper was en dat nog steeds niet gemist kan worden en in meer gevallen dan men denkt de goedkoopste trekkracht is.
Geen motorkracht zal den boer ooit kunnen schenken wat het paard hem en zijn gezin schonk n.l. voortdurend genot in zijn schoonen bouw, in de veulens, die het elk voorjaar ter wereld bracht, in de romantiek, die het bracht in het landbouwwerk in alle seizoenen. Het leerde den mensch wijsheid. Nog steeds wordt paardrijden en omgang met paarden beschouwd als een opvoedkundig middel van den allereersten rang. De Germaansche volksaard heeft liefde voor dieren en vooral voor het paard. Het is daarom misdadig, dat den motorfabrikanten niet alleen den vrijen teugel is gelaten in hun strijd om de boerderij, doch dat ook van de zijde van het landbouwonderwijs o.a. niet voldoende de geweldige waarde is ingezien en wordt ingezien, die het edele, levende paard voor den boer en zijn gezin en zijn bedrijf beteekent, economisch en geestelijk. De mechanisatie heeft mede den Amerikaanschen boerenstand in den afgrond gebracht. In Duitschland wordt na 1933 een juiste actie gevoerd om alleen dan den motor te gebruiken, waar deze op zijn plaats is en inderdaad meer voordeelen biedt. Daarnaast blijft echter het paard de trouwe helper en vriend van den boer.

DER VADEREN ERFDEEL

Op den 12en van verleden Herfstmaand maakten een dertigtal medewerkers aan de stichting „Der Vaderen Erfdeel" een rondtocht langs verschillende oude merkwaardigheden in de omgeving van Oldebroek en Doornspijk.
Zooals uit een toespraak van den leider der stichting, de heer J. C. Nachenius uit Bennekom, bleek, ligt het in de bedoeling in verschillende streken van ons land studiekringen op te richten voor het doorzoeken der plaatselijke omgeving, ten einde aanknoopingspunten onzer levensbeschouwing aan het verleden te vinden, terwijl dan van tijd tot tijd uitstappen belegd zullen worden om alles in oogenschouw te nemen, waarbij dan tevens een uitstekende gelegenheid bestaat voor onderlinge gedachtenwisseling en nadere kennismaking der medewerkers zelve.
Als eerste resultaat vond vorige maand een uitstap plaats in den omtrek van Oldebroek en Doornspijk onder leiding van de heer L. ten Cate uit Legerplaats Oldebroek. Met een zevental auto's werd rondgereden, geregeld afgewisseld door wandelingen, waarbij eerst de „Wolfskamer" achter Oldebroek werd bezocht.
Deze Wolfskamer is een soort kom in de heide, waarin een groote kei ligt, de „Grieze Pinke", welke volgens den leider der tocht een „zonnewacht-steen" moet zijn geweest. Van hier uit konden met behulp van opvallende punten aan den einder, hooge punten op de Woldberg en Heesberg, en enkele kunstmatig opgeworpen heuvels, de tijden der belangrijkste jaarfeesten als Midzomer- en Midwinterwende bepaald worden, benevens de vier voornaamste hemelrichtingen Noord, Oost, Zuid en West. Ook vertelde de heer Ten Cate, dat zijn indruk is, dat nog andere lijnen over dezen steen loopen, vermoedelijk wijzende naar bepaalde sterrebeelden. Het onderzoek hiernaar is echter nog in vollen gang. De steen zelf bleek aan één zijde kunstmatig afgevlakt te zijn.

Hierna werd het gehuchtje „Vierschoten" bezocht, een kleine nederzetting van een dertigtal huizen op een plek in de dennenbosschen, waarbij de huizen verspreid in het akkerland stonden. Dit gehuchtje is als het ware een afspiegeling van een oude Germaansche nederzetting. Ook deze ontstonden het eerst op opengehakte plekken in het bosch, waarbij iedere hoeve haar akkerland om de woning in gebruik had.
Verschillende typen van huizen, als „langhuis", „dwarshuis" en „krukhuis" werden ons gewezen, benevens verschillende dakversieringen, bestaande uit van wilgenteen gevlochten ringen met maalkruisen.
In Oldebroek zelf werd koffie gedronken waarbij wij gelegenheid hadden het ingaan der kerk te aanschouwen en onze aandacht werd gevestigd op de prachtige kleederdracht van deze streek. Op de wijzerplaat der kerktoren waren een viertal wolfsangels te zien, benevens in smeedwerk een afwijkende vorm der odal, namelijk een „bril". Ook elders in Oldebroek werd ons een waarlijk eenig voorbeeld van een odal-teeken getoond. De daklijst eener boerenwoning toonde als eenige versiering links en rechts van de nok, twee door een dwarslijn verbonden ringen, de zuiverste vorm der odal-rune.
Van het dorp Oldebroek werd doorgereden naar het oude stadje Elburg, waar bijna elk huis ons terugbracht naar de oude tijden, waar vanaf bijna elk huis de oude heilsteekens op ons neerzagen en waar de ingemetselde zessterren op den Noordmuur der stadswallen het oude vertrouwen op het Noorden verkondigden.
In Doornspijk werd eerst de twee maanden geleden in „De Wolfsangel" beschreven plaats bezocht waar eertijds de kerk van Doornspijk stond. Nogeens werd de legende van de wonderlijke bouw voor den geest geroepen, en wij aanschouwden de eveneens beschreven steenhoop, waarover de Heilige Lijn naar Oud-Reemst loopt.
In het dorp Doornspijk zelf werd ons aan enkele huizen in de bovenlichten de „Irmenzuil" getoond, zooals hij zich hier heeft weten te handhaven dwars door alle vervolgingen en verwoestingen door Karel den Frank en zijn opvolgers heen.
De tocht werd besloten met het bezoek van een vermoedelijke schans bij Schootbrugge, waar een tweetal oude boerenhoeven op een hoog omwald stuk grond liggen, terwijl nog overblijfselen van oude grachten zichtbaar waren.
In de nabijheid hiervan werd nog een tweede groote kei bezocht, die merkwaardig genoeg ook de naam van „Grieze Pinke" droeg, en die in een bepaald verband met den eerder bezochten steen en enkele kerktorens moest liggen.
Na een woord van dank aan den ontwerper dezer tocht, zegden bij het afscheid enkele medewerkers uit het Gooi en Twente toe, dat ook zij ons binnenkort in hun omgeving verwachtten. Ook daar sluimert de Germaansche reus nog om uit zijn duizend-jarige slaap te worden gewekt.

Mededeeling

Alle briefwisseling betreffende zakelijke aangelegenheden gelieve men voortaan te zenden naar: Beheer De Wolfsangel, postbus 2, Leiden.
Alle briefwisseling betreffende den inhoud, bijdragen, enz. aan Mr. H. Reydon, Leidscheweg 198 A, Voorschoten.

DRUKFOUT

In het vorige nummer is op blz. 7 onderaan de afbeelding ondersteboven afgedrukt.